

НАУЧНО ДРУЖЕСТВО НА БЪЛГАРИСТИТЕ В РЕПУБЛИКА МОЛДОВА

ИНСТИТУТ ЗА КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО
КЪМ МОЛДОВСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ТАРАКЛИЙСКИ ДЪРЖАВЕН УНИВЕРСИТЕТ „ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК”

БЪЛГАРИЯ: МЕТРОПОЛИЯ И ДИАСПОРА

**Сборник по случай 65-годишнината
на д.и.н. Николай Червенков**

Кишинев, «S.Ş.B», 2013

³⁹ Цит. по: **Bocholier Fr.** La Dobroudja entre Bulgarie et Roumanie (1913–1919): regards français // *La France, l'Europe et les Balkans: crises historiques et témoignages littéraires, Actes du colloque international 22–23 septembre 2000*. Sofia-Arras, 2002, с. 67.

⁴⁰ **Георгиев В., Трифонов С.** История на българите 1878–1944 в документи. Т. 2, София, 1996, с. 368, 370–372.

⁴¹ **Радев С.** Конференцията в Букурещ и Букурещкият мир от 1913 г. София, 1992, с. 130.

⁴² Извори...№ 4, с. 240.

⁴³ Ромъния въ Добруджа...с. 34.

⁴⁴ **Габе П.** Добруджанския въпросъ въ неговата същностъ (по повод обезземелването на добруджанското население). София, 1925, с. 15; Ромъния въ Добруджа...с. 5.

⁴⁵ См., например: **Вичев П.** Указ. соч.

⁴⁶ Documents diplomatiques français, 3e sér. Т. 10. Paris, 1936, с. 290–291.

⁴⁷ Извори...№ 15, с. 256.

⁴⁸ Там же. № 22, с. 260–265.

РУМЪНСКАТА И СЪВЕТСКАТА ПОЛИТИКА ЗА БЪЛГАРИТЕ В БЕСАРАБИЯ В ПЕРИОДА 1918–1944 Г.

Ежи ХАТЛАС, доктор на историческите науки,
Университет „Адам Мицкевич“, Университетска Библиотека
(Познан)

The article covers the subject of the Romanian and Soviet authorities policy towards Bulgarians living in Bessarabia between 1918 and 1944. This period was not easy for Bulgarian diaspora. The Soviet period (1940-1941), was a time of victimization and human rights violation, whereas Romanian authorities' policy (1918-1940) evolved from liberal to repressive. Only the period between 1941 and 1944 can be assessed as an unequivocally bad, when Bessarabia was included within the borders of Romania again.

В Бесарабия, територията, разположена между реките Прут и Днестър, се намира най-голямата българска диаспора извън границите на съвременна Република България. Компактно заселените тук българи и гагаузи са концентрирани главно в южната част на региона, който носи и историческото название Буджак. В наши дни административно Буджака е разделен между две държави: Украйна и Молдова. Присъствието на голяма българска общност в Бесарабия понастоящем е резултат от миграционни движения на населението от Балканският полуостров в края на XVIII и първата половина на XIX век¹. За потомците на преселниците (т. нар. «колонисти») от българските земи традиционно се употребява названието «бесарабски българи», като от научна гледна точка е по-коректно да се използва термина «българите от Бесарабия».

През периода от 1812 до 1944 г. Бесарабия непрекъснато е спорна територия между Княжество Молдова (по-късно Румъния) и Русия (по-късно Съветския Съюз). Междувоеният период от развитието на областта (1918-

1941 г.) досега е най-слабо изучен, а неговата история е силно идеологизирана. Не е по-добра ситуацията и за следващите години – до 1944 г. Оценката на тези събития е крайно разнопосочна, и то в зависимост от гледната точка на авторите. За румънската историография като цяло присъединяването на Бесарабия към Румъния е акт на обединение на всички румънски земи в т. нар. «Велика Румъния». В съветската и в по-голяма част от постсъветската наука се използва само термина «окупация» («вредна окупация»). Българските учени също нееднократно обозначават междувоенния период като «окупация», без обаче оценките за него да звучат така крайно.

В периода 1918-1940 г. населението на Буджака е мултиетнично. Освен българите и гагаузите тук живеят молдовани/румънци, украинци, руснаци, евреи, немци, поляци, а също и представители на други етноси. Повечето от тях симпатизират на Русия/Съветския Съюз². Лоялни на румънските власти от представителите на малцинства са главно поляците и немците³. Руските (по-късно съветските) власти използват тази ситуация и предприемат в Бесарабия нелегална комунистическа агитация и пропаганда за присъединяване на областта към Съветския Съюз. Тези идеи попадат тук (главно в Буджака) на податлива почва, защото политиката на румънските власти относно народните малцинства в страната е общо взето твърда, а в края на този период и изявено враждебна. Не може еднозначно да се твърди обаче, че през интересувания ни хронологическия отрязък тя е една и съща. В началото може да се каже, че тя е по-либерална. Така например в началото на 1918 г. – след много години – българският език се връща в Болградската гимназия, но само като факултативен предмет в някакви класове. През месец май в гр. Болград започват курсове (6 седмични) за учителите от българските и гагаузските села⁴. С румънския кралски декрет от 14 август 1918 г. официално започва обучението на български език в българските села в Бесарабия. Според официалните данни, през учебната година 1920/1921 г. в Бесарабия има 78 начални училища, в които обучението се води на български език⁵. Бързо става ясно обаче, че ситуацията е много сложна. От една страна, румънските власти бавно, но систематично, променят своята политика относно българските училища, а от друга – материалната и кадровата база е лоша. Има малко учители, владеещи добре български език, липсва също и българска литература. През 1925 г. всички български училища в Бесарабия са принудени да извършват обучението само на румънски език⁶.

В междувоенния период румънските власти официално и «отгоре» разделят досегашната единна преселническа общност, т.е. живеещите в границите на Румъния потомци на колонистите от Балканския полуостров, наричани «българи», на две етнически части: българи и гагаузи. От този момент и в официалните данни от преброяването на населението се извършва атомизация – вече съществуват две отделни категории население⁷. Този факт има голямо значение за еманципацията на гагаузите в бъдеще.

През периода 1918-1941 г. трудно може да се говори за съветска политика спрямо българите в Бесарабия. По-скоро става дума за политика за Бесарабия въобще. Москва прави всичко възможно, за да откъсне Бесарабия от Румъния. Съветският Съюз разгръща своята политика в две посоки: официална – на международната арена и неофициална, тайна – в Бесарабия. Развоят на комунистическата пропаганда става независимо от националността на хората. В много от българските села възникват нелегални организации (например: в Кубей, Селиогло, Чийшия)⁸. В съветската и в част от постсъветската литература тайната комунистическа работа целенасочено, но погрешно се определя като «патриотична»⁹. През 1924 г. в рамките на Украйна съветските власти образуват т. нар. «Молдовска Автономна Съветска Социалистическа Република» (със столицата в Балта), с цел да се създаде плацдарм за присъединяването на Бесарабия към Съветския Съюз.

През периода 1918-1940 г. румънските власти практически не извършват никакви важни инвестиции в Бесарабия, а ефектът от това е икономическа стагнация. Много хора (главно селското население) емигрира в други части на Румъния, а също и в чужбина (главно в Южна Америка). През 20-те години на XX век от Бесарабия емигрират повече от 300 000 човека (12%), в това число много българи, но трудно може да се посочи конкретно колко¹⁰. Някои от тях бягат от Бесарабия за България.

В края на този период започва обща румънизация на мултикултурното население в Южна Бесарабия. В този процес участва и православната църква. Ако след 1812 г. руската православна църква е инструмент за русификация, то по идентичен сега румънската църква става фактор за румънизация. Позитивното през този период е това, че румънските власти не повеждат борба с религията. В Буджака са изградени дори нови религиозни обекти, като например манастира в село Александровка.

През годините от 1918 до 1940 г. българите от Бесарабия протестират срещу румънските власти под различни форми: бягат в чужбина (в този число и в България), отказват да отидат в армията. Не може да се твърди обаче, че всички те са настроени срещу властта. Част от населението, главно хората с по-високо образование, участват в румънските легални партии, също така осъществяват културна дейност (пишат стихове на румънски език), работят като чиновници и т.н.

На 28. 06. 1940 г. Червената Армия, след ултиматум, направен в Букурещ от Москва, влиза в Бесарабия и анексира тази територия. В съветската и частично в постсъветската научна литература тези действия се представят като «освобождение», голяма радост и щастие за всичките жители на Бесарабия. Има сведения, според които практически цялото население на Буджака (в това число, разбира се, и българите) с голяма радост поздравяват «освободителите», а по улиците и къщите спонтанно се появяват червени знамена. Трудно

е да се твърди доколко тази радост е реална и доколко местното население прави всичко това от страх. След присъединяването на Бесарабия към Съветския Съюз веднага се създават нови местни органи на властта – всички по съветски начин. Започва терор, депортации, новите власти ограбват църквите (например в голямото гагаузки-българско село Кирсово в 1940 г. местните селяни подават в суд на примар назначен от Советските власти, обвинявайки го че той откради църковния имот, обаче подир разбирателство всичкото което бкшк взето незаконо от тази църква беше върнато)¹¹. Всички хора, потенциално определени от новите власти за врагове, са депортирани. Така също от село Кирсово беше депортиран в Сибир певчият от местна Успенска църква Василе Шептицкий¹². От българското село Кортен в съвременна Република Молдова, наред с останалите, е депортирано също и семейство Станчеви, за чийто род има интересно генеалогично изследване¹³. За да се покаже, че съветската политика към народните малцинства е добра, се публикува литература на чужди езици (в това число и на български език), а българският театър на името на Георги Димитров пристига от Одеса в Болград и остава тук. От другата страна обаче, в нито едно училище не се изучава български език. Във всички се преподава само руски вместо румънски.

След казаното може да се обобщи, че политиката на съветските власти спрямо българите от изучавания район не е по-добра от тази на румънските. Според автора на това изследване се налага един още по-тежък и суров политически режим.

На 22. 06. 1941 г. Хитлер напада Съветския Съюз, който от 1939 г. до този момент е съюзник на Германия. Цялата територия на Бесарабия отново влиза в границите на Румъния. Румънската администрация бързо е възстановена, както и стопанските структури. Сега започва нов терор. Под надслова «борба с комунизма» румънските власти извършват редица беззаконни действия. Така например на 03. 09. 1941 г. в с. Суворово (близо до гр. Измаил) жандарми разстрелват петима млади хора, от които трима са българи¹⁴. Забранено е да се говори публично на друг език, освен на румънски. Българската младеж е мобилизирана на работа при кошмарни условия¹⁵. В църквите е забранено Евангелието да се чете на български език. Така например на 17 февруари 1942 г. на певчия Владимир Арвентиев от село Кирсово който извършвал религиозни обреди в местната църква беше му забранено да служи тук. Причината беше в това, че той се позволи да пее религиозни песни на руски език¹⁶. Същата съдба постигна и свещениците от Чадыр-Лунка – Думитру Кроитору, който позволил се да отговаря на паствата си на руски език. На 14 април 1942 г. беше наказан с отстранение от длъжност и дякон от село Твърдица Зиновие Томша, които продължавал да служи в местната църква по време на съветското присъствие, също по тази причина певчия от това село Василе Стегъреску е испратен във манастир Цыгънец¹⁷. Провеждат се акции за конфискуване на

всякаква литература, написана на други езици. Румънските власти забраняват на българите да правят митинги или други публични мероприятия, забранени са всички нерумънски организации, в това число и културни¹⁸. В Бесарабия румънските власти изпращат като преселници румънци от т. нар. „Старо Кралство“. Още до пролетта на 1942 г. в околността на гр. Кагул и Измаил пристигат 1.162 румънски семейства. Идеята на Антонеску е да депортира от Бесарабия цялото нерумънско население, но след поражението на немската армия при Сталинград тези идеи категорично отпадат.

Общо взето хронологическият период от 1940–1941 гг. за българите в Бесарабия е много по-лош от времето 1918-1940 гг. Не може да се каже, че всички българи от тази територия са проруски и прокомунистически настроени. Част от тях, главно интелигенция, от 1941 г. обратно влизат в различни румънски структури. Тези хора през 1944 г. се евакуират зад река Прут. Трябва да се отбележи също и факта, че съдбата на българите в селата е много по-лоша от хората, живеещите в градовете.

Накрая трябва да се постави въпроса за оценката на политиката на румънските и съветските власти спрямо българите в Бесарабия? Според автора на този текст и Румъния, и Съветския Съюз провеждат вредна за бесарабските българи политика. Трябва да се уточни също, че румънските власти променят своята политика през изследвания период от почти либерални до явно враждебни позиции през 1941-1944 гг. Авторът на статията не е съгласен с тази част от историографията, която приписва на двата периода – от 1918 до 1940 г. и от 1941 до 1944 гг. – едни и същи характеристики. В края на първия период може да се говори за политика на шантаж относно народните малцинства в Бесарабия. Животът на българите в междувоенния период не е добър, но не може да се представи и като съвсем зловещ. Трябва да се отбележи, че този период включва и голямата световна криза. Не е без значение, че експортът от Бесарабия за изток е преустановен. Общото стопанско развитие е лошо не само в Бесарабия, но и в цяла Румъния. През този период румънските власти не предприемат никаква борба с религията. Далеч от истината е, че българското население е монолитно в своите антирумънски убеждения и е категорично проруски и просъветски настроено. По друг начин изглежда периодът 1941-1944 гг., който е период на война. Тук трябва да се каже, че политиката на румънските власти относно народните малцинства – в това число и за българите – е изявено враждебна. И само за това време може да се твърди, че положението на бесарабските българи се влошава, тъй като властите не спазват никакви човешки права. В този критичен момент, обаче, българите не споделят трагичната съдба на евреите и на циганите.

Свой отговор изисква и въпросът каква е политика на Съветския Съюз за българите в Бесарабия? Според мен тя категорично може да се определи като цинична. Съветските власти не повеждат отворена война с различните на-

родни малцинства, а борба за ново общество. Методите за това са абсолютно недемократични, тоталитарни. Политиката на терор засяга всички хора (независимо от народността им), които са обявени за врагове. Те са репресирани. Най-лоша е съдбата на богатите хора в селата, а в градовете – на интелигенцията. Така може да се обобщи, че през годините от 1918-1944 г. животът на българите в Бесарабия не е лек. Не може да се каже обаче, че съветската власт е по-добра за бесарабските българи от румънската и че присъединяването на Бесарабия през 1940 г. носи само «радост и прекрасния живот», както твърди съветската пропаганда. За съжаление, тези позиции властват в съветската историография, а и досега понякога могат да се срещнат идентични тези.

БЕЛЕЖКИ

¹ За миграционното движение от Балканите към Бесарабия има много литература (например: **Скальковский А.А.** Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Одесса, 1848).

² **Нягулов Б.** Политика и идентичност: Румъния, Турция и гагаузите през 30-те години на XX век // *Исторически преглед*. София, Г. 63, 2007, кн. 3-4, с. 254.

³ **Svetlicinai R.** Minorităţi naţionale din Basarabia (1918-1925) // *Revista Istorică (serie nouă)*. Т. 16, nr 3-4, с. 65-82.

⁴ **Новаков С.З., Гургуров Н.Н.** Село Кортен. Времена и судьбы. Кишинев 2009, с. 226.

⁵ Пак там.

⁶ **Грек И., Червенков Н.** Българите от Украйна и Молдова. Милало и настояще. София 1993, с. 171.

⁷ **Manuilă S., Georgescu D. C.**, Populaţia României. Bucureşti, 1937, с. 50-51.

⁸ Чийшия: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии. 190-летию основания села посвящается. Одесса, 2003, с. 156.

⁹ История и культура гагаузов. Комрат – Кишинэу, 2006, с. 298.

¹⁰ **Нягулов Б.** Бесарабските българи във „Велика Румъния“ // *Българите в Северното Причерноморие (БСП)*. Т. 1. Велико Търново 1992, с. 163-164; **Калчев К.** Българската етническа общност в Бесарабия (XIX-XX в.). Възникване, развитие, принос в общонационалните процеси. Велико Търново, 2009, с. 197.

¹¹ **Думиника И.** Храм Успения Божией Матери села Кирсово. Исторически аспекти. Кишинэу, 2012, с. 101.

¹² Пак там, с. 98, 181.

¹³ **Станчев М.** Род Станчевых (с. Кортен, Република Молдова). София, 2010.

¹⁴ **Тодоров Р.** Българите в Бесарабия 1941-1944 г. // *БСП*. Т. 3. Велико Търново, 1994, с. 246.

¹⁵ **Попова И.** Гладът сред българите от Болградски район през 1946-1947 година // *Одесская Болгаристика*, nr 5-6, 2007-2008, с. 75.

¹⁶ **Думиника И.** Храм Успения Божией Матери... с. 53.

¹⁷ Пак там.

¹⁸ **Шорников П.** Румынизация или депортация? Судьбы славян и гагаузов Бессарабии и Северной Буковины в планах официального Бухареста. 1941-1944. // *Русин*. Кишинев, 2011, 4(26), с. 100.

БЕССАРАБСКИЕ БОЛГАРЫ И ГАГАУЗЫ ВО ВЗГЛЯДАХ РУМЫНСКОГО ПИСАТЕЛЯ И ПОЛИТИКА ГЕОРГЕ А. КУЗА

Иван ДУМИНИКА, докторант, Великотърновский университет
«Св.св. Кирил и Методий», (Велико Търново)

In the article „Bessarabian Bulgarians and Gagauzians in George A. Cusa's views”, which is based on travel writings of the Romanian professor and politician Gheorge Cuza, who was a representative of the far-right National Christian Party, is reflected his personal attitude toward Bulgarians and Gagauzians from Bessarabia. He perceived negatively Bulgarian and Jews colonists, and characterized them as a nations affected by Bolshevisation and ungrateful for tsarist authorities which granted them with asylum from the Ottoman yoke. The reason for this attitude to Bulgarians lies in the fact that the author accuses them of the Tatarbunar rebellion of 1924, which got Romania into international disrepute. At the same time, there is traced a positive attitude for the Gagauzians, what is explained by the development of party cells of the Tighina county with the center in Comrat. A special role in the development of views of G. A. Cusa played his friendship with a gagauzian deputy from the National Christian Party in the Parliament of Romania – Dmitri Topciu. However, despite on a sometimes subjective approach of Gheorge Cuza in the characteristics of national minorities, it should be noted that given data are valuable because they are remodeling the political, social and economic environment and the daily lives of the of southern Bessarabia population in the interwar period. As the author tells about traditions and customs of the Gagauz and describes the character and manners of the Bulgarians this materials will certainly be precious for researchers.

В 1941 г. публикуются путевые заметки профессора права Ясского университета Георгия Кузы¹. Он родился 23 февраля 1896 г. в Яссах, был старшим сыном публициста, поэта и политика Александра Кузы², организатора националистического политического течения кузистов³. Георге проходит обучение в ясских лицеях Интернат и Национальный, получает степень ба-